

Pregledni rad.

Nadnevak slanja članka na recenziju: 28. studenoga 2016.

Nadnevak prihvaćanja članka za objavu: 31. prosinca 2016.

SUDBINA PRVE HRVATSKE GRAMATIKE NA FRANCUSKOM JEZIKU I FRANCUSKO- -HRVATSKOGA RJEČNIKA (1869. – 2014.)

Drijenka Pandžić Kuliš
Ekonomski fakultet
Zagreb

Sažetak: Ovaj pregledni rad svojevrsni je uvod znanstvenim člancima koji su utemeljeni na rezultatima istraživanja nastanka i tiska prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika u dvodijelnoj knjizi *Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate par Paul Pierre*, Édition privée, Agram, Imprimerie Leop. Hartmán & Comp., 1869. (Paul Pierre, *Sažetak francusko-hrvatske gramatike i francusko-hrvatski rječnik*, Vlastito izdanje, Zagreb, Tiskara Leop. Hartmán & Comp., 1869.). Posebna je pozornost usmjerena na njezinu pripremu, tisak, promociju i sedam desetljeća prešućivanja do afirmativne rasprave Valentina Putanca *La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre (Hrvatska gramatika i mali francusko-hrvatski rječnik Paula Pierrea)* koja je objavljena u devetom broju godišnjaka *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1945. (zapravo 1948. – nakon triju godina kašnjenja). Tijekom raščlambe uvodnoga dijela te rasprave i *Predgovora* Paula Pierrea ukratko su izložene smjernice za cjelovito istraživanje geopolitičkih, jezikoslovnih, trgovinskih i ostalih okolnosti nastanka i objave toga značajnog djela. Na kraju je kratak osvrt na „zagubljenost” te dvodijelne knjige od sredine 1950-ih do 1990-ih u Hrvatskoj.

Ključne riječi: Paul Pierre, prva hrvatska gramatika na francuskome, francusko-hrvatski rječnik, Valentin Putanec.

UVOD

Podugo je naše zanimanje za prvu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik *Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate par Paul Pierre*.¹ Dvodijelna je ta knjiga. Prvi dio čine: *Préface*² i *Abrégé de grammaire croate*³ koji ima trideset tri udžbeničke jedinice te neobično se završava navođenjem „glavnih uzvika” (*Interjections: Voici les principales*): „Pour appeler: e, oj, oh” (za zvanje), „pour la douleur: ao, jao, joj, vaj” (za bol), „la joie: ah, aha, ala” (za radost), „l'étonnement: oho, ala, gle” (za čuđenje), „le rire:ahaha” (za smijeh), „l'encouragement: de, deder, hajdede” (za ohrabrivanje).⁴ Drugi dio knjige posebno je paginiran: *Abrégé de dictionnaire français-croate par Paul Pierre*⁵ te *Errata de la grammaire*⁶ i *Errata du dictionnaire*.⁷

Ojačalo je naše zanimanje za to Pierreovo djelo tijekom studija romanistike u Zagrebu te čitanja izvrsne rasprave istaknutoga hrvatskoga jezikoslovca (poglavito leksikografa) Valentina Putanca *La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre* koja je objavljena u devetom broju godišnjaka *Annales de l'Institut français de Zagreb*.⁸ Iznimno je važna reafirmacija Pierreova djela, spašavanje iz povijesnoga zaborava.

Budući da je ovaj tekst svojevrsni uvod znanstvenim člancima u okviru projekta istraživanja nastanka i tiska te prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika, ponajprije do-

¹ Autoricu ovoga teksta ponajprije su motivirali profesorski vježbenici (studenti slavistike Sveučilišta III u Bordeauxu) od kojih je kao učenica francuske niže gimnazije (Collège Victor Louis, Talence, Bordeaux) čula kako bi ta „gramatika” još mogla dobro doći Francuzima koji uče hrvatski te Hrvatima koji uče francuski. Tada je također čula i za *Grammaire élémentaire de la langue serbe (Osnove gramatike srpskoga jezika)* koju su objavili francuski diplomat Pierre Combret de Lanux i hrvatski književnik Augustin Ouyévitch (Augustin Ujević) 1916. u Parizu. *Predgovor*.

² *Sažetak hrvatske gramatike*.

³ P. Pierre, n. dj., str. 5–48.

⁴ Isto, *Sažetak francusko-hrvatskoga rječnika* (Édition privée, Agram, Imprimerie Leop. Hartmán & Comp., 1869. – Vlastito izdanje, Zagreb, Tiskara Leop. Hartmán & Comp., 1869.), str. 3–78.

⁵ Isto, *Ispravci gramatike*, str. 79.

⁶ Isto, *Ispravci rječnika*, str. 80.

⁷ Valentin Putanec, „La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre”, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, IX, 1945., str. 243–266. (Valentin Putanec, *Hrvatska gramatika i mali francusko-hrvatski rječnik Paula Pierre*).

nosimo neosporne podatke o životu autora Paula Pierrea (do 31. srpnja 1869.), ali i kratke životopise njegova oca Gilberta Pierrea, učitelja Franje Šullera i dr. Tijekom raščlambe Pierreova *Predgovora* i uvodnoga dijela Putančeve rasprave jezgrovito izlažemo i komentiramo smjernice za cjelovita istraživanja geopolitičkih, jezikoslovnih, trgovinskih i ostalih okolnosti pripreme, tiska, promoviranja, prešućivanja, Putančeva reafirmiranja te „zagubljenosti” ili prikriivanja njegove dvodijelne knjige.

PAUL PIERRE KAO PAVAO PIERRE U HRVATSKOJ ŠKOLSKOJ DOKUMENTACIJI

Paul Pierre, autor prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika, rođen je 19. srpnja 1856. u Moulinsu,⁹ gradu u središnjemu francuskom departmanu Allieru,¹⁰ poznatom kao burbonskom (kraljevskom) zavičaju.¹¹ U digitaliziranom Arhivu departmana Alliera za grad Moulins u zabilježci prijave njegova rođenja, napravljenoj 21. srpnja 1856., također je navedeno da je njegov otac Gilbert Pierre, „trgovac drvom i posjednik”, a njegova majka Pauline Volat „bez profesije”.¹² Otac je rođen 1822. u Moulinsu,¹³ a umro 1889. u rumunjskoj Craiovi.¹⁴ Majka je rođena 1831. u Moulinsu,¹⁵ a umrla 1910. u Beču.¹⁶ Vjenčali su se 1853. u Moulinsu,¹⁷ a prije Paula rodila im se

⁹ Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-258, N-n° 256-1856. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (11. studenoga 2016.).

¹⁰ Isto.

¹¹ Usp. Henriette Dussourd, *Moulins d'hier 1815-1918*, Éditions des „Cahiers bourbonnais”, Moulins, 1967. i Henriette Dussourd, *Histoire de Moulins, d'après la chronique de ses habitants*, Éditions des Volcans, Clermont-Ferrand, 1975.

¹² Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-258, N-n° 256-1856. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (11. studenoga 2016.).

¹³ Isto, 2-E-123, N-n° 453-1822.

¹⁴ Ur. „Aleksander Perrin”, *Šumarski list (Organ hrv. slav. šumarskoga društva)*, 1890., 7, str. 327.

¹⁵ Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-158, N-n° 412-1831. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (12. listopada 2016.).

¹⁶ Wiener Zentralfriedhof. URL: <https://www.friedhofewien.at/eportal3/ep/channelView.do/pageTypeld/75474/channelId/-52441> (25. studenoga 2016.).

¹⁷ Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-248, M-n° 82-1853. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (21. studenoga 2016.).

1854. kći Marie Louise Pauline¹⁸ koja je kao Marie Giannelia von Philergos umrla 1937. u Beču.¹⁹

Zanimljive i znakovite su činjenice da je rođenje Paula Pierrea u poglavarstvu grada Moulinsa prijavilo izaslanstvo koje su činili mulenski i aljerski uglednici i bogataši, a među ostalima: njegov djed (otac njegove majke) Auguste Honoré Volat²⁰ i tetak Jean-François Bruel, suprug njegove tetke Pétronille Pauline Pierre, jedan od najbogatijih buržuja u francuskom departmanu Allieru.²¹ U obiteljima Paulovih roditelja i njihovih rođaka tradicionalno je postojala briga za stjecanje odličnog odgoja i izvrsnog obrazovanja sinova, što je i njemu zasigurno bilo isplanirano.²²

Sukladno buržujskim običajima prve je poduke Paul Pierre dobio od guvernanti i privatnih učitelja u rodnom Moulinsu, a zatim u Rijeci, Vrbovcu i Karlovcu te Zagrebu u koji se njegova obitelj doselila 1864. nakon što je njegov otac Gilbert Pierre kupio vrlo lijepu kuću s vrtom i parkom u gornjogradskoj Visokoj ulici.²³ Istodobno se iz Vrbovca u Karlovac preselio očev prijatelj i poslovni suradnik Alexandre Perrin, također francuski trgovac drvom.²⁴ Njihova je zajednička „Tvrđka Pierre i Perrin spadala među prve pregaooce trgovine s drvi u našoj domovini”,²⁵ a „dvi-

¹⁸ Isto, 2-E-250, N-n° 254-1854. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (21. studenoga 2016.).

¹⁹ A. W. Madsen (gl. ured.), „... Marie Freifrau Giannelia von Philergos”, *Land & Liberti*, 1937., 517, str. 100.

²⁰ Auguste Honoré Volat bio je trgovac suknom i bogati posjednik. U rodoslovljima uglednih Mulenjana često je naveden kao vjenčani kum (*Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-158, N-n° 412-1831; 2-E-250, N-n° 254-1854* itd.). URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (20. studenoga 2016.).

²¹ *Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-258, N-n° 256-1856*. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (21. studenoga 2016.); Marcel Soret, *Georges Bruel (1871-1945). Notes de Biographie*, Académie des Sciences d'Outre-Mer, Pariz, 1979., str. 11.

²² Prema bilješci o prijavi rođenja Gilberta Pierrea (oca Paula Pierrea) može se zaključiti da je i njegov otac (također Gilbert Pierre) bio ugledan trgovac i posjednik (*Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-123, N-n° 453-1822*). URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (22. studenoga 2016.).

²³ Prema *Imeniku iliti katalogu I. razreda b školske godine 1867/8*. (Gimnazije zagrebačke) i *Imeniku iliti katalogu II. b razreda školske godine 1868/9*. (Gimnazije zagrebačke) gimnazijalac Pavao Pierre stanovao je u Visokoj ulici 154 (V. Putanec, n. dj., str. 245). Lelja Dobronić navodi prema arhiviranim dokumentima da je njegov otac bio „oko 1864.” vlasnik kuće na adresi: Visoka ulica 18 (Usp. Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb, 1988., str. 358). Najvjerojatnije je u međuvremenu obavljena još jedna promjena kućnih brojeva u Zagrebu (Usp. Lelja Dobronić, *Stara numeracija kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959.).

²⁴ Ur., n. dj., str. 327.

²⁵ Isto.

je najstarije ladje kojima se vozila dužica do Karlovca (...) 'Rečina' i 'Korana' bile su vlasništvo" te tvrtke, istaknuo je Josip Selak.²⁶ Taj je ekonomski i šumarski stručnjak također napomenuo kako se „iz Karlovca vozila (...) dužica kolima na more, i to većinom u Senj”,²⁷ stoga kad je „godine 1868. izgradjena željeznica Zidanimost – Sisak, prestaje izvoz preko Karlovca te skreće preko Siska u Trst”, ali „nakon potpune izgradnje željeznice Zagreb – Karlovac – Rijeka u god. 1873. navraća se sva trgovina francuskom hrastovom dužicom na Rijeku”.²⁸

Najvjerojatnije je prije Božića 1864. Paul Pierre otputovao s roditeljima iz Zagreba u Moulins gdje su u siječnju 1865. bile svečane zaručke te malo kasnije i vjenčanje njegova slavnoga bratića doktora Léona François Bruela.²⁹ U školskoj godini 1865./1866. nije bio upisan ni u jednu zagrebačku „pučku učionu”. Nismo pronašli njegovo ime ni u jednoj drugoj hrvatskoj državnoj početnoj školi (Karlovcu, Rijeci, Senju), ali ni u Trstu iz čije je luke njegov otac tijekom 1865. otpremao glavninu svoega izvoza dužica za vinske bačve u Francusku.³⁰ U tome je lučkom gradu (tada austrijskom) od sredine 1860-ih do kraja 1880-ih često boravila njegova obitelj.³¹

Kao i ostali buržuj, bogati trgovac Gilbert Pierre pronašao je privatne hrvatske učitelje u Rijeci i Zagrebu želeći da njegov sin dobro nauči hrvatski jezik koji je od 1861. ponovno bio službeni i nastavni jezik u banskoj Hrvatskoj.³² Paulovi privatni učitelji bili su Antun Paladin³³

²⁶ Josip Selak, „Razvitak naše drvene industrije”, u: Aleksandar Ugrenović (ur.), *Polu stoljeća šumarstva: 1876–1926. Spomenica Jugoslovenskog šumarskog udruženja o slavi njegove pedesetgodišnjice*, Zagreb, 1926., str. 444.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ *Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-40-P-1865*. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> (19. studenoga 2016.).

³⁰ Usp. Mira Kolar, „Senjska željeznica”, *Senjski zbornik*, Senj, 1999., 26, str. 247–284.

³¹ Paulova sestra Marie Louise Pauline Pierre udala se u Trstu za vrlo uglednog doktora prava, carskog savjetnika Basilia Gianneliu von Philergosa (Usp. M. Soret, n. dj., str. 12). Bio je iznimno cijenjeni pisac knjiga iz područja kaznenoga prava. Primjerice: *Profili del progetto per un nuovo Codice penale austriaco*, Trst, 1876. Podatci o toj obitelji mogu se naći na internetskim stranicama.

³² Katica Čorkalo, „Povijest uvođenja hrvatskoga jezika u službenu i uredovnu uporabu u vrijeme bana Josipa Šokčevića”, u: D. Klepac – K. Čorkalo (ur.), *Hrvatski ban Josip Šokčević*, HAZU, Zagreb-Vinkovci, 2000., str. 109–139.

³³ Putanec navodi da mu je poznat samo Antun Paladin kojem je gradonačelnik Rijeke uputio jedan poziv za regrutaciju (V. Putanec, n. dj., str. 246). Riječ je upravo o tom mladiću koji je položio maturu u „Kraljevskoj višoj gimnaziji na Rēci” na kraju školske godine 1862./1863. (Usp. *Imenik iliti katalog VIII. razreda Kraljevske više gimnazije na Rēci školske godine 1862/3.*).

i Franjo Schuler (Šuller),³⁴ što jasno saznajemo iz *Predgovora* njegove dvodijelne knjige. Očito su dobro znali francuski, ali i znali dobro podučavati, što se osobito odnosi na znamenitoga zagrebačkog učitelja Franju Šullera koji je bio i njegov „uredni učitelj” i „razrednik” u IV. razredu „Dolnje-gradske glavne učione u Samostanskoj ulici” u Zagrebu (danas Varšavska ulica) u školskoj godini 1866./1867.³⁵ Pod imenom Pavao Pierre bio je među pedeset dvojicom učenika (52) istaknut na 4. mjestu po uspjehu na kraju te školske godine.³⁶ Iako mu hrvatski nije bio materski jezik,³⁷ daroviti je Francuz postigao izvrstan uspjeh među sinovima zagrebačkih buržuja koji su također imali privatne učitelje.³⁸

Kao što je već Putanec ustvrdio prema *Imeniku iliti katalogu I. razreda b školske godine 1867/8.* i *Imeniku iliti katalogu II. b razreda školske godine 1868/9.*,³⁹ u skladu s podacima iz *Programa Kraljevske gimnazi-*

Prema novonodolskim i riječkim matičnim knjigama moglo bi se zaključiti da je njegov otac (također Antun Paladin) bio u rodbinskoj ili nekoj zavičajnoj (prijateljskoj) vezi s Antunom Mažuranićem, profesorom i ravnateljem te škole, prema čijoj je preporuci najvjerojatnije obavljao prevoditeljske i druge poslove za francuskog trgovca Gilberta Pierrea, a zatim je bio privatni učitelj hrvatskoga jezika njegovu sinu Paulu Pierreu (P. Pierre, n. dj., str. 4).

³⁴ Franjo Šuller (Schuller) rođen je 1841. u Kapelama kraj Brežica. Od svoje trinaeste godine živio je u Zagrebu sve do smrti 1918., ali često je odlazio na višednevno planinarenje i višetjedna putovanja. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju (1854. – 1861.) i učiteljsku preparandiju (1861. – 1863.) u Zagrebu. U zagrebačkim pučkim školama bio je učitelj od 1863. do 1879., školski ravnatelj (1879. – 1886.), županijski školski nadzornik (1886. – 1892.) te učitelj i profesor na zagrebačkoj velikoj realci (1892. – 1905.). Među ostalim, bio je imenovan za voditelja povjerenstva za ispite iz francuskoga i talijanskoga jezika (1885.). Suradivao je u desetak listova i časopisa. U Zagrebu je 1865. objavio knjigu *Zapisnici (Putopisne crtice iz života jednoga putujućeg djaka, Dio 1., sv. 1)*, a godine 1868. napisao je tekst za operetu *Mornari đaci*. Na francuski je 1870. preveo knjigu Spiridona Brusine *Prinesci hrvatskoj malakologiji (Contribution à la malacologie de la Croatie)* koja je tiskana u Zagrebu. Četiri godine kasnije tiskao je svoju knjigu *Školstvo Europe i Amerike na svjetskoj izložbi u Beču*. Stekao je veliki ugled kao prevoditelj knjige *Dra Ploetza francezka vježbenica s označenim izgovorom za početnike (Zagreb, 1880.)* i kao pisac knjiga: *Gramatika francezkooga jezika za srednje škole (Zagreb, 1880.)*, *Sustavno oblikoslovlje i skladnja francezkooga jezika (Zagreb, 1880.)* te *Kratka poviest francezke književnosti sa hrvatskim opazkama i riečnikom za školsku i privatnu porabu (Zagreb, 1888.)* (Usp. Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. 5-11, Zagreb, 1910. – 1913.; V. D., „Šuller Franjo”, u: Emilij Laszowski /ur./, *Znameniti Hrvati 925-1925*, Zagreb, 1925., str. 260; Alfonz Gspan i dr. /ur./, „Šuller (Schuler) Franjo”, u: *Slovenski biografski leksikon. Zv. Stellè – Švikaršuč*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1971., str. 725).

³⁵ *Izvēstje o kraljevskom učiteljištvu i glavnih učionah slob., kralj. i glavnoga grada Zagreba na koncu školske godine 1867. u Zagrebu, Zagreb, 1867.*, str. 16.

³⁶ Isto, str. 48.

³⁷ P. Pierre, n. dj., str. 3.

³⁸ Usp. Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1958., str. 83–84.

³⁹ Kad ih je Putanec pregledavao, bili su arhivirani u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu (V. Putanec, n. dj., str. 244). Sada su znanstvenicima na raspolaganju u Državnom arhivu u Zagrebu.

je u Zagrebu koncem školske godine 1868. i Programa Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1869. neosporno se može zaključiti da je Paul Pierre bio izvrstan (odličan) učenik u I. i II. razredu.⁴⁰ Kao i u dokumentaciji „Dolnje-gradske glavne učione u Samostanskoj ulici” u Zagrebu (sukladno onodobnim pohrvaćivanjima stranih imena) u tim dvama gimnazijskim razredima bio je upisan pod imenom Pavao Pierre (u I. b pod brojem 43, a u II. b pod brojem 29).⁴¹

Jasni su „Obći red i broj uverstjenja” u Programu Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1868. i Programu Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1869.: Pavao Pierre je na 3. mjestu u I. b u kojem su bila 62 učenika (iza Stjepana Pliverića i Vladimira Cernatka /Crnatka/, devet mjesta ispred razrednoga kolege Antuna /Ante/ Kovačića, hrvatskoga književnika),⁴² a na 2. mjestu je u II. b, samo iza Stjepana Pliverića (s kojim dijeli prvu nagradu) te tri mjesta ispred Franje Kesterčaneka koji će postati vrhunski šumarski stručnjak i nastavnik.⁴³

Školski dokumenti pokazuju kako nema dvojbe oko iznimne uspješnosti, darovitosti i marljivosti gimnazijalca Pavla (Paula) Pierrea te da mu hrvatski nije bio zapreka za postizanje izvrsnoga školskog uspjeha. Bio je jedini Francuz u toj gimnaziji u školskoj godini 1868./1869.⁴⁴ Svrshodno je pridodati da nije bio samo darovit, nego i darežljiv jer ga nalazimo na popisu učenika u I.⁴⁵ i II. razredu⁴⁶ koji su siromašnim učenicima darovali školske knjige.

Budući da je postigao vrhunski uspjeh (drugi među 45 ispitanih učenika), zaslužio je nagradu koju je, kao i izvrsnu svjedodžbu II. ra-

⁴⁰ V. Putanec, n. dj., str. 245.

⁴¹ Isto.

⁴² Program Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1868., Zagreb, 1868., str. 31.

⁴³ Program Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1869., Zagreb, 1869., str. 49.

⁴⁴ Prema „Statističkom pregledu gimnazijalne mladeži” u Programu Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1869. ukupno je bilo od I. do VIII. razreda: 487 učenika i to: 459 Hrvata, 9 Čeha, 6 Slovenaca, 6 Nijemaca, 3 Rusina, 1 Francuz, 1 Mađar, 1 Poljak i 1 Srbin. Pierreov tri godine stariji gornjogradski susjed francuskoga podrijetla Ivan (Jean) Quiquerez, brat hrvatskoga slikara Ferdinanda (Ferde) Quiquereza, tada učenik IV. razreda, budući profesor njemačkoga jezika i književnosti na Sveučilištu u Zagrebu, najvjerojatnije je bio zabilježen kao Nijemac jer mu je majka bila Austrijanka (Program Kraljevske gimnazije... 1869., str. 45).

⁴⁵ Program Kraljevske gimnazije... 1868., str. 24.

⁴⁶ Program Kraljevske gimnazije... 1869., str. 44.

zreda, trebao osobno preuzeti 31. srpnja 1869.⁴⁷ Što se onodobno događalo oko njega i njegove obitelji ili što se njemu i njegovoj obitelji dogodilo, ostaje predmet naših istraživanja jer ne želimo ništa konačno ustvrditi bez neospornih činjenica. Naime, tijekom istraživanja naišli smo na različite podatke u hrvatskim, francuskim, austrijskim i američkim izvorima.⁴⁸ U skladu s tim odgodili smo izlaganje konačnih tvrdnji, a sve neosporne rezultate do kojih dođemo tijekom dodatnih istraživanja, izložiti ćemo i potkrijepiti dokazima u našim narednim člancima.⁴⁹ Sada možemo samo neosporno tvrditi nakon pozorne provjere dokumentacije Kraljevske gimnazije u Zagrebu, što je Putanec već prije nas učinio,⁵⁰ da Pavao (Paul) Pierre nije bio upisan u III. razred do 1. listopada 1869. kad je započela školska godina 1869./1870.⁵¹

KROATOFIL GILBERT PIERRE U KONTEKSTU FRANCUSKIH GEOPOLITIČKIH I TRGOVINSKIH INTERESA (1866. – 1869.)

Kao što je već istaknuto, Paul (Pavao) Pierre iznimno uspješno je okončao 1869. svoje školovanje u Zagrebu, ali tisak njegove prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik potiče pitanja o roditeljskom i školskom odobrenju te financiranju. Naime, dvanaestogodišnji učenik nije tada mogao naručiti tisak svoga djela bez roditeljskoga ili skrbnikovoga odobrenja i financiranja te dopuštenja ravnateljstva svoje škole.⁵² Premda nismo još pronašli dokaz o nadnevku izlaska te dvodijelne knjige iz tiska i plaćanju tiska, na temelju ostalih činjenica može se ustvrditi da je poduzetni i bogati otac Gilbert Pierre

⁴⁷ Isto, str. 40–41.

⁴⁸ Primjerice, u katalogu je Francuske nacionalne knjižnice (Bibliothèque nationale de France) u Parizu navedeno da je Paul Pierre, „lieutenant-colonel d'artillerie en retraite” (topnički potpukovnik u miru), autor knjiga: *Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate* (Édition privée, Imprimerie Leop. Hartmán & Comp., Agram, 1869) i *Exécution des exercices de service en campagne et des tirs de guerre de l'artillerie* (Berger-Levrault, Pariz, 1912.). Prijevod naslova te druge knjige na hrvatski: *Izvedba ratnih vježbi i topničkih bojevih gađanja*.

⁴⁹ Osobito u tekstovima: *Geopolitički kontekst nastanka i tiskanja hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika (1869.)* te *Ekonomski, trgovinski i jezikoslovni kontekst tiskanja prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika Paula Pierrea (1869.)*.

⁵⁰ V. Putanec, n. dj., str. 246.

⁵¹ *Program Kraljevske gimnazije... 1869.*, str. 50.

⁵² Usp. *Disciplinarni zakon za hrvatsko-slavonske gimnazije*, Zagreb, 1853., str. 1–15.

omogućio pripremu i platio tisak, a ravnatelj Adolfo Veber (Tkalčević) vjerojatno je samo usmeno odobrio tisak tijekom rujna 1868. dok je odlazio s ravnateljske dužnosti.⁵³

Nametljivo je pitanje o razlozima i pobudama francuskoga trgovca Gilberta Pierrea za tiskanje prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika u burnim godinama 1867. i 1868. dok je oslabjela Austrija popuštala Ugarskoj tijekom pripremanja Austro-ugarske nagodbe, a Ugarska uskraćivala hrvatska državotvorna prava.⁵⁴ U posebnom članku prikupljeni su dokazi da je u tome bilo i francuskih geopolitičkih i trgovinskih interesa i nastojanja koje je zastupao upravo Gilbert Pierre,⁵⁵ a također i njegov stalni poslovni suradnik i prijatelj Alexandre Perrin.⁵⁶ Ipak, može se tvrditi kako je za tisak prve hrvatske gramatike na francuskom i francusko-hrvatskoga rječnika bilo vrlo važno Gilbertovo prijateljstvo i suradnja s hrvatskim domoljubnim političarima, jezikoslovcima, književnicima i drugim kulturnim djelatnicima.

⁵³ *Program Kraljevske gimnazije... 1869.*, str. 40.

⁵⁴ Usp. Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1994., str. 260–263.

⁵⁵ Gilbert Pierre trgovao je u Hrvatskoj tridesetak godina. Aktivno je sudjelovao u radu Hrvatskoga gospodarskog društva te Hrvatsko-slavonskoga šumarskoga društva. Odlazio je kao hrvatski predstavnik na gospodarske te šumarske izložbe u inozemstvu (*Gospodarski list*, 17. listopada 1872., 42, str. 168 i 31. listopada 1872., 44, str. 175; Ur., n. dj., str. 327). Nije još dovoljno istražen njegov životopis, osobito njegovi odlasci izvan Hrvatske i povratci u 1870-im i 1880-im godinama, ali nedvojbeno je proširio svoje trgovačke poslove s hrastovinom i na Rumunjsku gdje je 29. kolovoza 1889. neočekivano umro u Craiovi (Ur., n. dj., str. 327). Pokopan je naknadno u Beču (Wiener Zentralfriedhof) u koji se 1890. preselila njegova udovica Pauline, a gdje je već živjela sa svojom obitelji njihova kći Marie, supruga Basillia Giannelie von Philergosa (M. Soret, n. dj., str. 12). Iste godine registrirana je „Tvrđka Pierre et Perrin” u Beču, ali ostala je „utemeljiteljnim članom” Hrvatsko-slavonskoga šumarskoga društva (Ur., „Izkaz članova hrvatsko-slavonskoga šumarskoga društva, godine 1891. i doba njihova članovanja”, „II. Utemeljiteljni članovi”, *Šumarski list*, 1891., 12, str. 466; 1893., 6, str. 250; 1894., 12, str. 551; 1895., 12, str. 498; 1896., 12, str. 558; 1897., 12, str. 582).

⁵⁶ Alexandre (Aleksander) Perrin trgovao je drvom dvadesetak godina iz Vrbovca i Karlovca. Godine 1883. preselio se u Zagreb (Ur., „Novom godinom pristupili u društvo”, *Šumarski list*, 1885., 2, str. 100). Njegov sin Henry Perrin, inženjer, nakon studija šumarstva napravio je veliku znanstvenu karijeru u Francuskoj, a drugi sin Léon Perrin, oženjen Hrvaticom Štefanijom Mrzljak, kćeri dvorskoga savjetnika Eduarda pl. Mrzljaka (darovatelja rukopisa *Vinodolskog zakonika* Narodnom muzeju u Zagrebu; usp. Marko Kostrenčić, „Vinodolski zakon”, *Rad JAZU*, 1923., 227, str. 134), upravljao je tom tvrtkom nakon selidbe u Beč (Ur., „Aleksander Perrin”, *Šumarski list*, 1890., IX–X, str. 327). Te povijesne činjenice upućuju na sveze francuskih obitelji u Hrvatskoj (Pierre, Perrin i dr.), među ostalim, s hrvatskim obiteljima iz Novog Vinodolskog (Mrzljak, Mažuranić, Paladin i dr.). O tome opširnije u posebnim tekstovima koji se temelje na istraživanju geopolitičkih, trgovinskih i jezikoslovnih okolnosti nastanka i tiska prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika.

U 1860-im godinama stalno se povećavao izvoz drva i drvni proizvoda iz Hrvatske u Francusku, ali komunikacijske zapreke često su bile prevelike francuskim i hrvatskim trgovcima te posjednicima šuma. Budući da je Karlovac tada bio vrlo važno trgovačko središte, znameniti Karlovačanin Radoslav Lopašić svojim je priručnikom francuskog jezika pokušao 1862. barem olakšati premošćivanje tih zapreka.⁵⁷ Svoj je doprinos u Karlovcu uskoro (1863.) ponudila i Austrijanka (Bečanka) Dragojla Lopašić (vlasnica privatne škole francuskoga i njemačkoga jezika u Zagrebu) tiskanjem metodičke knjige Franza Ahna *Praktični način za brzo i lahko učenje francezkoga jezika*⁵⁸ u kojoj se nude smjerokazi i savjeti za uspješno samostalno učenje, ali i za nastavu francuskoga jezika.⁵⁹ Ipak, te su knjige bile izrazito prikladnije Hrvatima nego Francuzima koji su zbog trgovačkog posla bili jako motivirani za učenje hrvatskoga jezika jer „nakon propasti apsolutizma” bilo je manje „sustavnih, taktičkih ili skrivenih, potiskivanja hrvatskoga jezika” pa se hrvatski „duh podizao uzdizanjem hrvatskoga jezika”.⁶⁰

Na temelju različitih indicija može se zaključiti da je Gilbert Pierre nekoliko godina (krajem 1850-ih i početkom 1860-ih) često putovao od Moulinsa do Zagreba (ponajprije Senja, zatim Rijeke i Karlovca) te slavonskih šumarskih središta. Stanovao je u Zagrebu nakon kupnje kuće (1864.)⁶¹ i zasigurno je planirao podugo živjeti u Zagrebu. To se može zaključiti prema činjenici da je doveo obitelj, ali i zato što je sinu Paulu pronašao hrvatske privatne učitelje te upisao ga 1866. u IV. razred „Dolnje-gradske glavne učione u Samostanskoj ulici u Zagrebu”, a 1867. u Kraljevsku gimnaziju (Klasičnu gimnaziju) u Zagrebu.⁶²

Potičući sina na učenje hrvatskoga jezika, bogati i poduzetni trgovac Gilbert Pierre očito je optimistično gledao na budućnost hrvatsko-

⁵⁷ Usp. Valentin Putanec, «Lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914», *Annales de l'Institut français de Zagreb*, Zagreb, 1953./1954., str. 179.

⁵⁸ Isto, str. 178–180.

⁵⁹ Dragojla Lopašić-Waldherr (1838. – 1925.), koja je hrvatski naučila u rodnom Beču, nakon dvaju desetljeća tiskala je „za Hrvate” priručni rječnik Karla Ploetza *Petit vocabulaire français* (Karlovac, 1884.) koji je naslovila: *Mali rječnik najnužnijih riječi i razgovora francuskih*.

⁶⁰ Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1990., str. 531.

⁶¹ L. Dobronić, n. dj., str. 358–359.

⁶² Putanec je otkrio da je mladi gramatičar i leksikograf Paul Pierre bio učenik I. i II. razreda zagrebačke Kraljevske gimnazije (Klasične gimnazije), ali nije znao da je prije gimnazije pohađao IV. razred „pučke učione” u Donjem gradu (u današnjoj Varšavskoj ulici) ni da je njegov učitelj bio Franjo Šuller (V. Putanec, n. dj., str. 243–266).

ga jezika i Hrvatske. Može se prema mnogim činjenicama zaključiti da su ga hrvatski frankofili držali za iskrenoga kroatofila koji nastoji afirmirati Hrvatsku i hrvatski jezik na francuskom, a među Francuzima u Hrvatskoj zasigurno je bio vrlo utjecajan u 1860-im godinama.⁶³ Među njima još se osobito isticao tijekom 1866. i 1867. prohrvatski novinar Louis-Felix Rigondaud (pseudonim: Louis Peyramont) koji je u srpnju 1867. progнан iz Hrvatske (Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije).⁶⁴ Nije ga spasio ni biskup Strossmayer s kojim je surađivao, ali nije od njega dobivao ni približnu financijsku potporu kao prosrpski usmjereni Louis Léger kojega je uspješno spašavao od progona iz banske Hrvatske.⁶⁵ Nakon progona je Rigondaud izdavao list *Revue orientale* (Venecija, 1868.) u kojem se požrtvovno zalagao za Hrvate i suprotstavljao Mađarima.⁶⁶

Većina francuskih trgovaca održavala je odlične odnose s Josipom Jurjem Strossmayerom, biskupom Bosansko-đakovačke i Srijemske biskupije,⁶⁷ posjednikom najboljih slavonskih i srijemskih šuma hrasta lužnjaka i najbogatijim Hrvatom u drugoj polovici 19. stoljeća.⁶⁸ Sudeći prema neočekivanoj objavi prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika Paula Pierrea, njegov otac Gilbert Pierre osobito je održavao veze s hrvatskim pravašima i drugima koji nisu podupirali biskupovu politiku.

Pišući o velikoj važnosti šuma za hrvatsko gospodarstvo u drugoj polovici 19. stoljeća, Ivan Erceg već je u naslovu svoga teksta istaknuo da su bile „objekt ekonomske politike i izvor za održavanje gospodar-

⁶³ U člancima *Ekonomski, trgovinski i jezikoslovni kontekst tiskanja prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika Paula Pierrea (1869.)* i *Geopolitički kontekst nastanka i tiskanja prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika Paula Pierrea (1869.)* predstavljene su relacije Gilberta Pierrea s hrvatskim političarima, trgovcima i pripadnicima zagrebačke jezikoslovne škole.

⁶⁴ Rudolf Maixner, „Un journaliste français expulsé de Zagreb en 1867”, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 1939., 3, str. 108-112.

⁶⁵ Ljerka Kuntić, „Prilog politici hrvatske opozicije 1865 – 1868. (Francuski novinar L. Rigondaud u Hrvatskoj 1867.)”, *Historijski zbornik*, Zagreb, 1957., str. 45–69.

⁶⁶ Isto, str. 61–69.

⁶⁷ Zlata Živaković-Kerže, „Josip Juraj Strossmayer i vlastelinstvo đakovačkih biskupa”, u: *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru*, Zagreb, 1997., str. 111–128.

⁶⁸ Usp. Tihomir Živić – Margareta Turkalj Podmanicki – Antonija Vranješ, „Josip Juraj Strossmayer i umjetnost: europski sugledi”, u: *Zbornik radova Drugoga međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa „Znanstvene, kulturne, obrazovne i umjetničke politike – europski realiteti – 200. obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera”*, Osijek, 2016., str. 556–573.

skog života”, što je sve itekako utjecalo na razvoj hrvatske kulture i umjetnosti, zahvaljujući ponajviše biskupu Jurju Josipu Strossmayeru.⁶⁹ Veliki ugled koji je imao diljem Europe donosio je odličnu promidžbu dužicama (za vinske bačve) od njegove hrastovine koje su tijekom 1860-ih godina u velikim količinama nabavljale i skupo plaćale francuske tvornice bačava.⁷⁰

Iako je biskup Strossmayer neštedimice financirao umjetnike i potencijalne znanstvenike, tisak knjiga, časopisa i listova te gradnju crkava, muzeja i raskošnih zgrada koje su trebale poslužiti znanstvenim, sveučilišnim, kulturnim i umjetničkim ustanovama,⁷¹ mnogim Hrvatima (a očito ni Francuzu Gilbertu Pierreu) nije bila draga njegova izdašna financijska potpora stvaranju jedinstvenoga književnoga jezika za sve južnoslavenske narode.⁷² Znanstveno prirodoslovno nazivlje, osobito šumarsko, koje je stvorio Bogoslav Šulek,⁷³ francuski trgovci nisu mogli pronaći u priručnicima srpskoga jezika tijekom pripremanja trgovačkih ugovora, a svi su ugovori trebali biti na hrvatskome koji je promicala zagrebačka jezikoslovna škola.⁷⁴

Sukladno ubrzanom povećanju izvoza drva i drvnih proizvoda iz Hrvatske u Francusku krajem 1860-ih postajao je hrvatski jezik sve potrebniji francuskim trgovcima. Dok je Louis Léger, zagovaratelj velikosrpske politike, promicao srpski jezik, nasuprot njemu je bogati francuski trgovac Gilbert Pierre nastojao afirmirati Hrvatsku i hrvatski jezik prema usustavljivanjima zagrebačke jezikoslovne škole.⁷⁵ Iako nisu nađeni sigurni dokazi, može se pretpostaviti, kao što je to već učinio Valentin Putanec,⁷⁶ da su mu pripadnici francuske zajednice u Hrvatskoj, pojed-

⁶⁹ Ivan Erceg, „Šume kao objekt ekonomske politike i izvor za održavanje gospodarskog života”, *ACTA HOI*, Zagreb, 1983., 1, str. 1–22.

⁷⁰ Auguste Petit-Lafitte, *La Vigne dans le Bordelais: histoire, histoire naturelle, commerce, culture*, J. Rothschild, Pariz, 1868.

⁷¹ T. Živić – M. Turkalj Podmanicki – A. Vranješ, n. dj., str. 556–573.

⁷² Usp. Mario Grčević, „Vanjskopolitički utjecaji na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici XIX. stoljeća”, u: Ivan Šestak (ur.), *Od Mure do mora, od Save do Seine (Spomen-zbornik patru Vladimiru Horvatu SJ za njegov 80. rođendan)*, Zagreb, 2015., str. 353–404.

⁷³ Bogoslav Šulek, *Korist i gojenje šumah, osobito u Trojednoj Kraljevini*, Zagreb, 1866. (podatci na naslovnici).

⁷⁴ K. Čorkalo, n. dj., str. 109–139.

⁷⁵ O tome više u tekstu *Geopolitički kontekst nastanka i tiskanja prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika*.

⁷⁶ V. Putanec, n. dj., str. 246.

ni hrvatski domoljubni političari, pučkoškolski učitelji i gimnazijski profesori davali potporu za tiskanje „kompilacije hrvatske gramatike njegova sina” prema podukama učitelja te gimnazijskih profesora koji su bili pristaše zagrebačke jezikoslovne škole.⁷⁷

PREDGOVOR PAULA PIERREA PRVOJ HRVATSKOJ GRAMATICI NA FRANCUSKOM JEZIKU I FRANCUSKO-HRVATSKOM RJEČNIKU

Nakon predstavljanja životopisa Paula Pierrea do 31. srpnja 1869., svrsishodno je komentirati njegov *Predgovor*⁷⁸ te uvodni dio Putančeve rasprave *La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre*.⁷⁹

Pierreov predgovorni tekst ima pet jezgrovito oblikovanih odjeljaka. Potrebno je na početku komentiranja posebno pohvaliti razinu pismenosti (na francuskom jeziku) dvanaestogodišnjeg gimnazijalca, ali i odmah se nameće pitanje o pomoći koju je možda dobio od jezičnih stručnjaka za francuski i hrvatski. Budući da u *Predgovoru* ima nekoliko neobičnih sintaktičkih nespretnosti, moglo bi se zaključiti da francuski nije materinski jezik mogućem pomagaču ili pomagačima.

Već u prvoj rečenici Paul Pierre samozatajno ističe da njegova knjiga nije namijenjena publicitetu, nego je napravljena na zamolbu nekoliko Francuza koji stanuju u Hrvatskoj (!) kako bi se lakše snašli u hrvatskome jeziku.⁸⁰ Iznimno je važna ta rečenica u kojoj mladi Francuz, pišući o hrvatskom jeziku, apostrofira (!) Hrvatsku kao zemlju bez obzira što nije nominalno postojala kao posebna država na europskom zemljovidu. To su mogli čuti francuski znanstvenici na skupu u Moulinsu 1870. te pročitati u zborniku toga znanstvenog skupa iako je tada bilo već kasno za neka perspektivnija francuska prohrvatska politička promišljanja i planiranja.⁸¹ Naime, Prusko-francuski rat (1870. – 1871.), pad cara Napoleona III. početkom rujna 1870., srušio je nadu hrvatskih domoljuba,

⁷⁷ Z. Vince, n. dj., str. 529–602.

⁷⁸ P. Pierre, n. dj., str. 3–4.

⁷⁹ V. Putanec, n. dj., str. 243–247.

⁸⁰ Isto, str. 3.

⁸¹ Usp. *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870 (Tome premier)*, Imprimerie de C. Desrosiers, Moulins, 1872. i *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870 (Tome second)*, Imprimerie de C. Desrosiers, Moulins, 1872.

posebice pravaša, o francuskoj pomoći oko izlaska Hrvatske iz Austro-Ugarske Monarhije.⁸²

Sudeći prema naznačenoj namjeni knjige, autor Paul Pierre kao da je motiviran razgovorom Louisa Légera „s nekim Francuzima, trgovcima drvom”⁸³ koji su iskazali potrebu za francuskim konzulom koji bi im pomagao u problemima jezične komunikacije i razumijevanju domaćih zakona.⁸⁴ Mogao je sudionik toga razgovora biti i njegov otac Gilbert Pierre koji je bio svjestan posebnosti hrvatskoga jezika i srpskoga jezika, stoga je smatrao da su Francuzima u Hrvatskoj potrebni priručnici za hrvatski jezik, a ne za srpski koji je protežirao Louis Léger.⁸⁵ Apostrofiranje „Hrvatske” u prvoj rečenici *Predgovora* nedvojbeno potkrjepljuje tu tezu.

Drugom je rečenicom u prvome predgovornom odjeljku Paul Pierre predstavio sebe kao mladog Francuza koji ima dvanaest godina,⁸⁶ istaknuo da je tri godine slijedio „tečaj hrvatskoga jezika zagrebačke gimnazije”⁸⁷ te naučio dobro govoriti i pisati „hrvatski jezik”, „u granicama određenog broja riječi i pojmova”, a što mu u „praksi nije bila zapreka za prepoznavanje točnog značenja svih riječi”.⁸⁸ Isticanje triju godina učenja hrvatskoga jezika izaziva dvojbe jer u „Kraljevskoj gimnaziji u Zagrebu” proveo je samo dvije školske godine, ali možda ga je Franjo Šuller, privatni te „uredni učitelj” i „razrednik” u IV. razredu „Dolnjegradske glavne učione u Samostanskoj ulici”, vodio kao gimnazijskoga kandidata na vježbe hrvatskoga i francuskoga jezika u toj gimnaziji.⁸⁹

U drugom odjeljku predgovornoga teksta samozatajno navodi da u njegovoj gramatici ne treba očekivati sva pravila hrvatske gramatike te da sigurno među ponuđenima ima „omaški i pogrješaka”,⁹⁰ a zatim je ustvrdio da nije „imao pretenziju napraviti neko perfektno djelo”.⁹¹ Očito

⁸² Željko Karaula, „Pisma Eugena Kvaternika zagorskom vlastelinu i meceni Stranke prava Eduardu Halperu Sigetskom (1870. – 1871.)”, *Hrvatsko zagorje*, 2014., 3-4, str. 141–201.

⁸³ Louis Léger, *Études slaves: voyages et littérature*, Pariz, 1875., str. 242.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 235–251.

⁸⁶ P. Pierre, n. dj., str. 3. Mladi autor tek je 17. srpnja 1869. imao trinaest godina.

⁸⁷ Isto, str. 3.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ U školskoj godini 1867./1868. francuski je kao izborni predmet (na hrvatskom jeziku) predavao učitelj Antun Petrić (*Program Kraljevske gimnazije... 1868.*, str. 17).

⁹⁰ P. Pierre, n. dj., str. 3.

⁹¹ Isto.

se plašio stroge kritike, a možda su i njegovi savjetnici (recenzenti) tako sebi osiguravali odstupnicu.

Treći, „leksikografski” odjeljak posvećen je riječima koje se najčešće koriste u hrvatskome jeziku. Budući da u rječniku nema objašnjenja „značenja nekih riječi”, „kao što ih nema ni u gramatici”, Paul Pierre sugerira da ne treba očekivati ni francusko-hrvatski rječnik kao izvrsno djelo.⁹² Unaprijed se ispričao što neke riječi nemaju pravo značenje, ali i pretpostavio da takvih riječi „nema mnogo”.⁹³

Putanec je već u svojoj prvoj raspravi naznačio da je osim najčešćih riječi mladi autor uveo mnoge nove riječi (primjerice: *vlak*),⁹⁴ a ovdje je prikladno istaknuti kako je odlučno uključivao Šulekovo nazivlje koje nije bilo zastupljeno u francuskim rječnicima srpskoga jezika.⁹⁵ Upravo zato što je Paul Pierre računao na „razumijevanje” svojih prijatelja, najavio je unaprijed zadovoljstvo „ako im to, što se nalazi u knjizi, može na neki način poslužiti”.⁹⁶ Na kraju je zahvalio ravnatelju i profesorima zagrebačke gimnazije⁹⁷ te „gospodi Paladinu i Schuleru” (Šulleru)⁹⁸ „koji su mu davali poduke”.⁹⁹ Posebnu je zahvalu najvjerojatnije uputio bivšem ravnatelju Adolfu Veberu (Tkalčeviću) koji je u rujnu 1868. smijenjen u burnim političkim okolnostima. Nije imao velikih razloga za zahvalu novom ravnatelju Josipu Kostiću koji nije barem javno pokazivao velik interes za inozemnu afirmaciju hrvatskoga jezika.¹⁰⁰

Paul (Pavao) Pierre vjerojatno je do odlaska ravnatelja Vebera (Tkalčevića) već imao oblikovanu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik. Potrebno je napomenuti da njegova zahvala nije bila upućena svim profesorima koji su mu predavali u I. i II. razre-

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ V. Putanec, n. dj., str. 256.

⁹⁵ B. Šulek, n. dj.

⁹⁶ P. Pierre, n. dj., str. 4.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Franjo Šuller jedan je od najuspješnijih promicatelja francuskoga jezika od sredine 1860-ih do početka 20. stoljeća. Može se pretpostaviti kako su u 1860-im godinama njegov učenik Paul Pierre i učenikov otac Gilbert Pierre doprinosili poboljšanju njegova znanja o francuskom jeziku i književnosti.

⁹⁹ P. Pierre, n. dj., str. 4.

¹⁰⁰ Josip Kostić, profesor karlovačke gimnazije, imenovan je 14. rujna 1868. za ravnatelja Kraljevske gimnazije u Zagrebu umjesto Adolfa Vebera (Tkalčevića) (*Program Kraljevske gimnazije... 1869.*, str. 42).

du jer neki se nisu slagali s ravnateljem Veberom, rodonačelnikom zagrebačke jezikoslovne škole.¹⁰¹ Među profesorima kojima se autor prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika lijepo zahvaljuje, bez navođenja imena i prezimena, bio je zasigurno profesor hrvatskoga jezika Nepomuk Fabijanec, pristaša zagrebačke jezikoslovne škole, koji je došao u Klasičnu gimnaziju u listopadu 1867.¹⁰² Putanec je naveo da je Paulu Pierreu u II. razredu bio profesor hrvatskoga jezika „Kučec”, a zapravo je riječ o Ivanu Kučeku,¹⁰³ rođenom u Pitomači,¹⁰⁴ uglavnom župniku u prigradskim zagrebačkim župama, profesoru u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu od 1867. do 1869.¹⁰⁵

Ispod *Predgovora* na lijevoj strani je otisnuto: „Agram 1869.”¹⁰⁶ Na desnoj je strani rukopisno „*Paul Pierre*”,¹⁰⁷ ali nije to bio potpis mladog autora.¹⁰⁸

PROMOCIJA DJELA PAULA PIERREA (1869. – 1872.)

Kako je Pierreova dvodijelna knjiga promovirana, nuđena ili darivana Francuzima u Hrvatskoj, pa i nekim Hrvatima, osobito učiteljima i profesorima, na temelju dosad dostupnih povijesnih izvora uglavnom možemo samo naslućivati. Možda se to događalo na uobičajenim svečanostima tijekom proljeća ili početkom ljeta 1869. u vrtu (ili parku) obiteljske vile njegova oca Gilberta Pierrea u Visokoj ulici 154 u zagrebačkome Gornjem gradu kada je obično ugošćavao svoje Francuze i druge strance te posebice hrvatske uglednike, političare i intelektualce.

Koliko smo dosad ustanovili, tadašnji hrvatski listovi i časopisi nisu poklonili prikladnu pozornost toj dvodijelnoj knjizi, ali zasigurno nije

¹⁰¹ Primjerice, profesor Vatroslav Jagić (Z. Vince, n. dj., str. 557–558).

¹⁰² *Program Kraljevske gimnazije... 1868.*, str. 17.

¹⁰³ *Program Kraljevske gimnazije... 1869.*, str. 16; Lelja Dobronić, *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, Zagreb, 2004., str. 401.

¹⁰⁴ Branko M. Begović Beđo, *Pitomača kroz prošlost* (prva knjiga), Pitomača, 2015., str. 133.

¹⁰⁵ Gj. Stj. Deželić, *Hrvatski kalendar za godinu 1866.*, Zagreb, 1865., str. XXIX.

¹⁰⁶ P. Pierre, n. dj., str. 4.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Nakon *Predgovora* na petoj stranici nalazi se naslov *Abrégé de grammaire croate* (Sažetak hrvatske gramatike). Budući da je već izvrsnu raščlambu toga dijela Pierreova djela napravio Putanec, nastojimo u posebnom članku potkrijepiti vlastita zapažanja o osobitostima te prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika. Posebice posvećujemo pozornost Šulekovu prirodoslovnom nazivlju, ponajviše šumarskom.

prošla bez usmenih ocjena i komentara pojedinih hrvatskih učitelja, profesora, jezikoslovaca, trgovaca i drugih. Budući da je Paul Pierre u *Predgovoru* napisao kako ima samo dvanaest godina,¹⁰⁹ nekima je to bilo dovoljno za nepovjerenje u njegovo autorstvo te zaborav toga djela. Bilo je i onih koji su smatrali da je dvanaestogodišnjak samo naznačen kao autor, a da su glavni posao obavili njegovi učitelji, profesori i savjetnici.

Premda nismo još pronašli nedvojbene dokaze o predstavljanju ili poklanjanju Pierreova djela Francuzima u Hrvatskoj, kako on jasno i odlučno naziva zemlju u koju je doselio, imamo sigurne dokaze o promociji njegova djela u Moulinsu 2. kolovoza 1870., godinu i nešto više dana nakon tiska u Zagrebu. Predstavio ga je ugledni francuski knjižničar, arhivist i memoarist Jean-Baptiste Conny na 37. zasjedanju Sabora francuskih znanstvenika (Congrès scientifique de France, Trente-septième session) petnaestog dana Prusko-francuskog rata (19. srpnja 1870. – 10. svibnja 1871.).¹¹⁰ Bez obzira što je apostrofirao samo naslov, kao i ostalim knjigama koje su u toj prigodi predstavljene, potpuno je jasno kako je taj ugledni kulturni djelatnik s članovima prosudbenog povjerenstva ocijenio tu knjigu na francuskom jeziku dostojnom za predstavljanje na francuskome znanstvenom kongresu.¹¹¹ Tijekom Prusko-francuskog rata nije u hrvatskom tisku odjeknulo to francusko predstavljanje Pierreove knjige iako su o tome, barem naknadno, zasigurno bili obaviješteni neki Francuzi u Hrvatskoj, ali i neki Hrvati, prijatelji Gilberta i Paula Pierrea.

Jean-Baptiste Conny nije zabilježio ime dostavljača knjige Paula Pierrea.¹¹² Možda su je donijeli zaposlenici njegova oca Gilberta Pierrea koji su pratili prijevoz dužica za vinske bačve iz Hrvatske u Francusku ili netko drugi iz Pierreove utjecajne rodbine.¹¹³ Pozornost koja joj je po-

¹⁰⁹ P. Pierre, n. dj., str. 3.

¹¹⁰ Jean-Baptiste Conny, „Statistique des publications faites par des Bourbonnais de 1850–1870”, u: *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870* (Tome second), Imprimerie de C. Desrosiers, Moulins, 1872., str. 83–94.

¹¹¹ „Programme des questions soumises à l'examen des diverses sections. Cinquième section: Beaux Arts – Littérature – Philosophie”, u: *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870* (Tome premier), Imprimerie de C. Desrosiers, Moulins, 1872., str. 27.

¹¹² Jean-Baptiste Conny, *Mémoires* (manuscrit), Médiathèque de Moulins Communauté, Moulins, 1881.

¹¹³ Mogao je to učiniti i spomenuti njegov tetak Jean-François Bruel ili njegov sin doktor Léon François Bruel (1835. – 1909.) koji je sudjelovao u pripremi toga znanstvenog skupa te bio

klonjena na tom skupu francuskih znanstvenika ne bi trebali zaobilaziti povjesničari hrvatskoga jezika.¹¹⁴ U zborniku toga skupa objavljena su nakon dviju godina sva izlaganja i izvješća, pa je zauvijek ostao zabilježen podatak da je prvu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik napisao Paul Pierre.¹¹⁵

PREŠUĆIVANJE PIERREOVE DVODIJELNE KNJIGE (1873. – 1945.)

Nakon početne promocije slijedilo je sedamdesetak godina nena-mjernoga ili namjernoga prešućivanja koje su u Hrvatskoj poticali vu-kovci u skladu s prosrpskim ili velikosrpskim planovima, a isto su činili pojedini hrvatski jezikoslovci, povjesničari i pedagozi koji nisu ozbiljno prihvaćali činjenicu da je prvu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik napisao učenik II. razreda Klasične gimna-zije u Zagrebu.

Učitelj Franjo Šuller (Schuller, Šuler), višestruko angažiran pisac, promicatelj načela zagrebačke jezikoslovne škole, poimence je dobio Paulovu zahvalu za poduku iz hrvatskoga jezika, stoga je razumljivo što je izbjegavao samohvalu u listovima s kojima je surađivao, ali i moguću neugodnu kritiku. Bez obzira što je rodnom Slovenac, bio je uvjeren u svo-je vrlo dobro poznavanje i hrvatskoga i francuskoga jezika, što je uglav-nom i pokazao kao prevoditelj i pisac jako hvaljenih školskih gramati-ka i priručnika za nastavu francuskoga jezika koje smo već spomenuli.

Unatoč činjenici da je Pierreovo djelo predstavljeno na 37. zasje-danju Sabora francuskih znanstvenika u Moulinsu, nije ga ni spomenuo francuski promicatelj velikosrpske politike Louis Léger u knjigama *Le Monde slave: voyages et littérature* (1873.)¹¹⁶ te *Études slaves: voyages et littérature* (1875.).¹¹⁷ Prešutio je Pierreovu gramatiku i rječnik, a mogao je saznati za to značajno djelo već u *Programu Sabora francuskih znan-*

tajnik 3. sekcije (Usp. *Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil: 2-E-164, M-n° 54-1832*. URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm> /25. studeno-ga 2016./ i n. dj. *Congrès scientifique...*, str. 4).

¹¹⁴ Izložene i predstavljene knjige na kraju su uglavnom završile u Gradskoj knjižnici u Moulinsu, a Pierreova je sačuvana do danas (Catalogue de Médiathèques de Moulins Communauté, Section: Fonds ancien; Cote: 7116-4).

¹¹⁵ J.-B. Conny, n. dj., str. 90.

¹¹⁶ *Slavenski svijet: putovanja i književnost*.

¹¹⁷ *Slavenske studije: putovanja i književnost*.

stvenika 1870., ali i u zborniku toga skupa. Do njega su sigurno dolazile vijesti s takvih znanstvenih skupova, a bio je dobro obaviješten o događanjima u Hrvatskoj, u kojoj je posjećivao biskupa Strossmayera te s njime surađivao do kraja njegovog života.¹¹⁸ Među ostalim, taj je francuski slavist javno otkrio svoja prosrpska nastojanja i planove već u prvoj knjizi *Le monde slave: voyages et littérature* u kojoj je uz ruski promicao samo srpski jezik kao potencijalni diplomatski jezik Južnih Slavena,¹¹⁹ pa je Putanec zaključio da je dotični slabo znao „što se objavljuje kod Južnih Slavena”.¹²⁰

Na mnoštvu netočnih činjenica Léger je zanosno temeljio promidžbu srpskog jezika u knjizi *Études slaves: voyages et littérature*,¹²¹ a zatim je pohvalno opisao iznimne hrvatske ekonomske mogućnosti kojima osobito doprinosi zemljopisni položaj „na razmeđu središnje i istočne Europe te Jadranskog mora”.¹²² Uporno je sugerirao vezanje hrvatskih zemalja uz Srbiju, a srpski je predstavljao i kao budući književni jezik svih Južnih Slavena.¹²³ Sjećajući se susreta s istaknutim članovima francuske zajednice u Zagrebu, istaknuo je svakodnevne komunikacijske teškoće koje su imali francuski trgovci,¹²⁴ ali nije preporučio tiskanje ni priručne gramatike hrvatskoga jezika na francuskom ni francusko-hrvatskoga rječnika jer srpske priručnike za francuski predstavljao je kao prikladne za takve i druge potrebe, što je bilo u skladu s njegovim pretežiranjem srpskog jezika.¹²⁵

Razvidno je na temelju mnogih povijesnih činjenica da Louis Léger i biskup Josip Juraj Strossmayer nisu podupirali posebnu afirmaciju dvaju jezika: hrvatskoga i srpskoga.¹²⁶ U članku *Louis Léger i Josip Juraj Strossmayer* Tomaš Chrobak je objasnio kako su se mladi Francuz i vrlo

¹¹⁸ Ivan Pederin, „Hrvatska u europskim savezima u pismima Franje Račkoga i Josipa Jurja Strossmayera Louisu Légeru”, *Croatica et Slavica ladertina*, Zadar, 2009., V, str. 365–384.

¹¹⁹ Louis Léger, *Le monde slave: voyages et littérature*, Pariz, 1873., str. XIV.

¹²⁰ V. Putanec, n. dj., str. 244.

¹²¹ L. Léger, n. dj. *Études slaves...*, str. 246.

¹²² Isto, str. 246–247.

¹²³ Isto, str. 235–239.

¹²⁴ V. Putanec, n. dj., str. 243–266.

¹²⁵ Kritizirajući Légerovo priklanjanje nezasićenim velikosrpskim osvajačkim ambicijama, Branko Franolić (Franolic) pohvalno je pisao o aktivnostima zagrebačke francuske zajednice (n. dj., str. 95).

¹²⁶ Usp. M. Grčević, n. dj., str. 353–404.

bogati te ugledni biskup upoznali na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867.¹²⁷ U toj je prigodi Léger darovao Strossmayeru otisak svoje doktorske disertacije o sv. Ćirilu i Metodu, a Strossmayer mu je uzvratio pozivom na skorašnju osnivačku sjednicu Jugoslavenske akademije u Zagrebu (28. srpnja 1867.).¹²⁸ Već u lipnju je pozvani gost stigao u Zagreb, odlično dočekan, neočekivano izabran „za dopisnog člana Akademije”, bogato čašćen i u drugim hrvatskim gradovima (posebice u Đakovu te Zemunu), a zatim je u Srbiji bio odgojitelj i učitelj Aleksandru Obrenoviću, budućem kralju,¹²⁹ gdje je prihvatio velikosrpske zamisli Vuka Karadžića te Ilije Garašanina koji je planirao i najavio bezobzirno pripajanje Srbiji hrvatskih zemalja koje su se nalazile u okviru Otomanskoga Carstva i Austrijskoga Carstva (Austro-Ugarske od 1867.).¹³⁰ U skladu je s takvim krojenjem budućnosti hrvatskih zemalja i hrvatskoga naroda Strossmayerov prijatelj Léger uporno prešućivao Pierreovu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku i francusko-hrvatski rječnik.¹³¹

Pierreovu gramatiku i rječnik nije spomenuo ni Jean-Baptiste Feuvrier, također francuski protivnik samostalnosti hrvatskoga jezika. U *Predgovoru* je svoga prijevoda Parčićeve hrvatske gramatike s talijanskoga jezika *Grammaire de la langue serbo-croate (Gramatika srpsko-hrvatskoga jezika)* tvrdio da nije postojala ni jedna francuska knjiga, gramatika ili rječnik koji su se mogli uporabiti za učenje „slavenskoga jezika” koji prema velikosrpskim geopolitičkim strategijama naziva „srpsko-hrvatski”.¹³² U skladu s time moglo bi se pomisliti da nije vidio Pierreovu hrvatsku gramatiku na francuskom i francusko-hrvatski rječnik, ni apostrofirani mulenski zbornik, ali to je teško povjerovati jer bio je taj zbornik na raspolaganju svim francuskim znanstvenicima. Ipak, Feuvrier je podugo boravio na Cetinju, pratio kao francuski špijun politič-

¹²⁷ Usp. Tomaš Chrobak, „Louis Léger i Josip Juraj Strossmayer”, *Scrinia slavonica*, 2008., str. 576.

¹²⁸ Isto, str. 577.

¹²⁹ Isto, str. 576–585.

¹³⁰ Usp. P. Šimunić, „Načertanije”: *tajni spis srbske nacionalne i vanjske politike (u prilogu: tekst „Načertanija”)*, Zagreb, 1944.

¹³¹ Usp. L. Léger, n. dj., str. 235–251.

¹³² J.–B. Feuvrier, „Préface”, u: *Grammaire de la langue serbo-croate (Traduction à l'usage des Français contenant des améliorations suggérées par l'auteur avec une introduction par le docteur J.-B. Feuvrier)*, Pariz, 1877., str. VII.

ka događanja na Balkanu, stoga se može govoriti o njegovu namjernom prešućivanju Pierreova djela.¹³³

PUTANČEVA REAFIRMACIJA PIERREOVA DJELA (1945. – 1955.)

Dok je pisao raspravu „La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre”, Putanca je mogla pogoditi neumoljiva kazna jugokomunističke vlasti kojoj se zasigurno nije sviđalo njegovo pisanje o prvoj gramatici hrvatskoga jezika na francuskom jeziku i francusko-hrvatskom rječniku. Mogao je zbog toga biti proglašen hrvatskim nacionalistom ili „narodnim neprijateljem” jer zapravo se suprotstavljao vukovcima, zagovornicima jednoga „srpskoga ili hrvatskoga jezika” ili „srpskohrvatskoga jezika”. Bilo je to „nezgodno doba” za jezikoslovce koji su isticali hrvatski jezik bez srpskoga jezika, stoga je i to možda prouzročilo višedesetljetnu „zagubljenost” Pierreove dvodijelne knjige u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.¹³⁴

U dvjema knjižnicama u Francuskoj nisu prikrivali to djelo, ali u geopolitičkim okolnostima nije zbog neobaviještenosti bilo mnogo zainteresiranih za gramatičko i leksikografsko djelo dvanaestogodišnjeg dječaka. Međutim, za tu knjigu su znali i negdje kopirali njezine pojedine dijelove nakon stotinu i petnaestak godina francuski studenti slavistike (profesorski vježbenici), kao što su znali, kako je već istaknuto, i za prešućivanu Lanuxovu i Ujevićevu *Grammaire élémentaire de la langue serbe (Osnove gramatike srpskoga jezika)* koja je također, prema usmenim svjedočenjima, bila „zagubljena” u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Bavio se Putanec Pierreovom dvodijelnom knjigom, osobito francusko-hrvatskim rječnikom, i u doktorskom radu koji je obranio 1950. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu,¹³⁵ a objavio 1952. na hrvatskome¹³⁶ pod naslovom *Francuska leksikografija na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku do 1914. sa bibliografijom francuske leksikografije na hrvat-*

¹³³ Isto, str. I–VII.

¹³⁴ Postoje li o tome pisani tragovi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, ostaje zasad nepoznanica.

¹³⁵ Petar Šimunović – Branka Tafra, „Portret i bibliografija Valentina Putanca”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 1997–1998., 23–24, str. 15.

¹³⁶ Isto, str. 16. i 27.

skom ili srpskom i slovenskom jeziku (1603–1950).¹³⁷ Potom je objavio sažetak toga rada na francuskome: *Lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914*.¹³⁸ Potkrijepio je u doktorskom radu svoja zapažanja o Pierreovu francusko-hrvatskom rječniku koja se ne nalaze u raspravi *La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre*.

Tu Putančevu raspravu mogli su zainteresirani slobodno čitati u Francuskom institutu u Zagrebu prije i tijekom 1990-ih. U uvodnom dijelu odlučno je odbacio tvrdnju srpskog filologa Nikole Petrovića, objavljen u *Ogledu francuske bibliografije o Srbima i Hrvatima 1544–1900*. (Beograd, 1900.),¹³⁹ da je prva hrvatska gramatika na francuskom jeziku Feuvrierov prijevod Parčićeve gramatike.¹⁴⁰ U nastavku je Putanec jasno dokazao da je prva hrvatska gramatika na francuskom tiskana 1869. te pridodao da je autor „Francuz, učenik zagrebačke gimnazije”.¹⁴¹ Svrshodno je objasnio da je u naslovu naznačen i rječnik koji čini dio toga izdanja, „ali knjiga je paginirana na način da rječnik počinje iza stranice 47 + 1 kako bi mogao biti posebno prodavan”: „*Abrégé de dictionnaire français-croate, par Paul Pierre. Édition privée, Agram, Imprimerie Leop. Hartmán & comp., petit in-8°, pp. 80*”.¹⁴² Osobito je istaknuo da je to „prvi francusko-hrvatski rječnik u Hrvatskoj”.¹⁴³

Na kraju je Putanec zaključio da Pierreovo djelo nema „znanstvenu preciznost”.¹⁴⁴ Jasno je ustvrdio da „osim nekoliko kajkazizama” u toj je dvodijelnoj knjizi „jezik književni (štokavski), ali ima i pogrješaka”.¹⁴⁵ Budući da je Paul Pierre namijenio svoje djelo „Francuzima koji stanuju u Hrvatskoj”, Putanec je zaključio da je potrebno „bolje pripremljeno” jed-

¹³⁷ Valentin Putanec, *Francuska leksikografija na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku do 1914. sa bibliografijom francuske leksikografije na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku (1603–1950)*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1952.

¹³⁸ Valentin Putanec, „Lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914”, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, Zagreb, 1953./1954., str. 172–189.

¹³⁹ Nikola S. Petrović, *Ogled francuske bibliografije o Srbima i Hrvatima: 1544–1900 = Essai de bibliographie française sur les Serbes et les Croates: 1544–1900*, Beograd, 1900.

¹⁴⁰ V. Putanec, n. dj. „La Grammaire croate et le petit dictionnaire...”, str. 244.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto, str. 243–244.

¹⁴³ Isto, str. 244. i „Lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914”, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, Zagreb, 1953./1954., str. 182–183.

¹⁴⁴ V. Putanec, n. dj., str. 264.

¹⁴⁵ Isto.

no „analogno djelo” jer se „nedostatak osnovne i praktične gramatike hrvatskoga jezika za Francuze”, osjeća do „naših dana” kao i 1869.¹⁴⁶

Putančeva izvrsna rasprava iznimno je značajna reafirmacija prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika. Ipak, u nedemokratskim, vrlo rigidnim političkim i državnim okolnostima nije mogla ostvariti svoju svrhu. Ostala je pola stoljeća bez očekivanog utjecaja na hrvatske jezikoslovce i povjesničare koje bi trebala zanimati dotična znanstvena problematika.

„ZAGUBLJENOST” ILI PRIKRIVANJE PRVE HRVATSKE GRAMATIKE NA FRANCUSKOME JEZIKU I FRANCUSKO-HRVATSKOGA RJEČNIKA (1955. – ?)

Potraga za tom dvodijelnom knjigom dovela je do činjenica, kao što je već naznačeno, da je imaju dvije francuske knjižnice: Bibliothèque nationale de France (Francuska nacionalna knjižnica) u Parizu i Bibliothèque municipale (Gradska knjižnica) u Moulinsu (sada Médiathèques de Moulins Communauté). Putanec je u raspravi naveo da se jedan primjerak nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (pod brojem: 107319) prema kojem je pisao svoju raspravu.¹⁴⁷ Na temelju naših istraživanja moguće je pretpostaviti da se barem još desetak primjeraka nalazi na policama knjižnica (osobito privatnih) u Francuskoj, Hrvatskoj, Austriji i drugdje.

Zagubljenost ili prikrivanje Pierreove dvodijelne knjige zasigurno je onemogućavalo povjesničare hrvatskoga jezika da joj posvete prikladnu pozornost. Nisu je mogli pronaći ni slobodno čitati u knjižnicama komunističke Jugoslavije, ali i čitanje knjiga u nekim zapadnoeuropskim knjižnicama koje se odnose na hrvatski jezik (kao poseban jezik!), hrvatsku kulturu i povijest, moglo je također donijeti nevolje jer podatci o čitateljima nisu skrivani. Unatoč tome može se zaključiti da nije bilo velikog interesa hrvatskih jezikoslovaca, povjesničara hrvatskoga jezika za Pierreovo djelo ni u Bibliothèque nationale de France u Parizu ni u Bibliothèque municipale u Moulinsu. Primjerice, Branko Franolić (Fra-

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ Isto, str. 244.

nolic), koji je živio u Parizu, u knjizi *L'influence de la langue française en Croatie d'après les mots empruntés: aspect socio-historiques*,¹⁴⁸ objavljenoj 1975. u Parizu na francuskom jeziku, poticajno se osvrnuo na tu prvu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku, ali pozivao se uglavnom na Putančevu raspravu, čime nije pokazao da je Pierreovu knjigu čitao u spomenutim francuskim knjižnicama.¹⁴⁹

Ljudevit Jonke ne spominje Pierreovo djelo u knjizi *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (Zagreb, 1971.), a ni Dalibor Brozović u knjizi *Standardni jezik. Teorija / usporedbe / geneza / povijest / suvremena zbivanja* (Zagreb, 1970.). U dvama izdanjima epohalnoga djela Zlatka Vince *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (Zagreb, 1978. i 1990.) nije spomenuta Pierreova hrvatska gramatika na francuskome, a ni francusko-hrvatski rječnik koji je Putanec proglasio „prvim takvim rječnikom u kojem je zastupljen književni jezik”.¹⁵⁰ Nisu spomenuti ni u trima izdanjima knjige Milana Mogušića *Povijest hrvatskoga književnoga jezika* (Zagreb, 1984., 1993. i 2009.).

Nakon Valentina Putanca, koji je pronašao tu dvodijelnu knjigu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te spasio ju svojom raspravom od povijesnog zaborava, nekoliko hrvatskih jezikoslovaca spomenulo ju je ili kratko komentiralo u posljednjih dvadesetak godina: Branka Tafra,¹⁵¹ Dijana Stolac,¹⁵² Dijana Stolac i Anastazija Vlastelić,¹⁵³ Sanda Ham,¹⁵⁴ Ivan Marković¹⁵⁵ i drugi. Željka Brlobaš posvetila je gotovo tri stranice svoje knjige „opisu glagolskog vida” u toj gramatici.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Utjecaj francuskog jezika u Hrvatskoj prema posuđenim riječima: sociopovijesni aspekt.

¹⁴⁹ Branko Franolic, *L'influence de la langue française en Croatie d'après les mots empruntés: aspect socio-historiques*, Pariz, 1975., str. 94–95.

¹⁵⁰ V. Putanec, n. dj., „Lexicographie française en langue...”, str. 183.

¹⁵¹ Branka Tafra, „O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta (Prilog: Popis izdanja hrvatskih gramatika do 1899.)”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 1993., 19, str. 363–387.

¹⁵² Dijana Stolac, „Hrvatsko-francuska gramatika Šime Starčevića iz 1812. godine”, u: Marko Samardžija (ur.), *Znanstveni skup Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovlju: znanstveni zbornik*, Zagreb, 2002., str. 93.

¹⁵³ Dijana Stolac – Anastazija Vlastelić, „Sintaksa u Parčićevoj gramatici hrvatskoga jezika iz 1873. godine”, *Fluminensia*, 2005., 1, str. 2.

¹⁵⁴ Sanda Ham, *Povijest hrvatskih gramatika*, Zagreb, 2006., str. 96 i 116.

¹⁵⁵ Ivan Marković, „Hrvatske gramatike”, *Anagram: Zagrebačka slavistička škola*, Zagreb, 2011. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1760&naslov=hrvatske-gramatike> (10. listopada 2016.).

¹⁵⁶ Željka Brlobaš, *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*, Zagreb, 2007., str. 108, 230–232, 266, 269, 275, 279 i 292.

Premda smo više puta tijekom dvadesetak godina tražili tu dvodijelnu knjigu u katalogima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, nismo je pronašli. Najčešće su nam odgovarali da ta knjiga ne postoji. Nakon što su pojedini zaposlenici (knjižničari, bibliotekari) čuli da je o toj knjizi pisao Valentin Putanec još 1945. (objavio 1948.), sugerirali su da je vjerojatno zagubljena tijekom selidbe. Drugi su neslužbeno izjavljivali da je „možda među knjigama” koje su stavljene na „indeks” u 1950-im godinama nakon što ju je Putanec apostrofirao kao prvu hrvatsku gramatiku na francuskom jeziku jer to se nije sviđalo jugokomunističkim ideolozima koji nisu htjeli ni čuti za knjige na stranim jezicima u kojima se hrvatski jezik spominje bez srpskoga, osobito na francuskom jeziku.¹⁵⁷

ZAKLJUČAK

Neodgodivi su poticaji za istraživanje nastanka i tiska te razloga prešućivanja, „zagubljenosti” ili prikrivanja prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku. Ponajprije, srpskim jezikoslovcima te hrvatskim vukovcima nije se mogla sviđjeti ni ta gramatika ni taj rječnik, zato što je bila prva gramatika hrvatskoga jezika na francuskom jeziku i prvi francusko-hrvatski rječnik koji su se temeljili na književnom jeziku koji je usustavljivala zagrebačka jezikoslovna škola.¹⁵⁸ Prešućivani su u skladu s velikosrpskom koncepcijom stvaranja jedinstvenoga književnog jezika „Srba i Hrvata”.¹⁵⁹

Djelomice smo predočili razloge i poticaje za nastanak i tisak Pierreove dvodijelne knjige, ali i obrazložili kako ju ne treba doživljavati i ocjenjivati kao nevažan dječji uradak. Čelnici zagrebačke jezikoslovne škole nisu joj poklonili prikladnu pozornost u tisku jer demotivirale su ih pogreške, ali i autorova životna dob. Predstavljena je na eminentnome skupu (kongresu) francuskih znanstvenika 1870. u Moulinsu, što potiče na zaključak da joj je trebalo pokloniti značajnu pozornost i u Hrvatskoj.

¹⁵⁷ Za utvrđivanje povijesne istine dobro bi došla zabilježena svjedočanstva nekadašnjih zaposlenika Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

¹⁵⁸ V. Putanec, n. dj., str. 247–248.

¹⁵⁹ D. Pavličević, n. dj., str. 259.

Znameniti hrvatski jezikoslovac, gramatičar i leksikograf Valentin Putanec izvukao je tu dvodijelnu knjigu na vidjelo nakon sedamdeset šest godina. U toj raspravi posvjedočio je o teškoćama „koje su osjećali Francuzi” u Hrvatskoj zbog nedostatka priručnika „za učenje jezika koji su sretali na svakom koraku”,¹⁶⁰ stoga im je to „djelo Paula Pierrea bilo dobrodošlo”.¹⁶¹ Na samome je kraju svoga zaključka Putanec poželio „i danas” (1945. i 1948.) jedno takvo djelo koje bi trebalo biti bolje pripremljeno jer se „kao i u 1869.” osjeća nedostatak osnovne i praktične gramatike hrvatskoga jezika koja bi mogla poslužiti Francuzima.¹⁶² Te se tvrdnje i ocjene mogu danas podići na još višu razinu isticanjem važnosti Pierreova djela za povijest hrvatskoga jezika, hrvatsku kulturu i hrvatsku povijest.

Nakon što smo u ovome radu izdvojili, apostrofirali i ukratko komentirali geopolitičke, ekonomske, trgovinske, jezikoslovne, kulturne i druge okolnosti nastanka i tiska prve hrvatske gramatike na francuskom jeziku i francusko-hrvatskoga rječnika te odredili smjernice za nova istraživanja, u narednim člancima nastojat ćemo sve usustavljeno prikazati, obrazložiti i potkrijepiti prema povijesnim izvorima.

¹⁶⁰ V. Putanec, n. dj., str. 264.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto.

IZVORI I LITERATURA

- *Archives départementales de l'Allier. Les registres paroissiaux et d'état civil.* URL: <http://archives.allier.fr/821-la-recherche.htm>
- Adamović, J. (1901) *Francusko-hrvatski rječnik.* Zagreb.
- Babukić, V. (1854) *Ilirska slovnica.* Zagreb.
- Begović Bego, B. M. (2015) *Pitomača kroz prošlost* (prva knjiga). Pitomača: Vlastita naklada autora.
- Bičanić, R. (1951) *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750–1860).* Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- Brlobaš, Ž. (2007) *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća.* Zagreb.
- Brozović, D. (1970) *Standardni jezik. Teorija / usporedbe / geneza / povijest / suvremena zbivanja.* Zagreb.
- Bručić, M. i dr. (ur.) (1987) *380 godina Klasične gimnazije u Zagrebu: 1607 – 1987* (Zbornik radova). Zagreb: Obrazovni centar za jezike.
- Chrobak, T. (2008) Louis Léger i Josip Juraj Strossmayer. *Scrinia slavonica*, 8 (1), str. 576–585.
- *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870* (Tome premier). (1872). Moulins: Imprimerie de C. Desrosiers.
- *Congrès scientifique de France (Trente-septième session) tenue à Moulins au mois d'août 1870* (Tome second). (1872). Moulins: Imprimerie de C. Desrosiers.
- Conny, J.-B. (1881) *Mémoires* (manuscrit). Moulins: Médiathèque de Moulins Communauté.
- Cuvaj, A. (1910–1913) *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (sv. 5-11). Zagreb.
- Čorkalo, K. (2000) Povijest uvođenja hrvatskoga jezika u službenu i uredovnu uporabu u vrijeme bana Josipa Šokčevića. U: Klepac, D.; Čorkalo, K. (ur.) *Hrvatski ban Josip Šokčević* (str. 109–139). Zagreb-Vinkovci: HAZU.
- Damjanović, S. (1988) *Opširnost bez površnosti (Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića).* Zagreb: Međunarodni slavistički centar Republike Hrvatske; Globus; Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

- Daničić, Đ. (1850) *Mala srpska gramatika*. Beč.
- Deželić, Gj. Stj. (1865) *Hrvatski kalendar za godinu*. Zagreb.
- *Disciplinarni zakon za hèrvatsko-slavonske gimnazie*. (1853). Zagreb: Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.
- Dobronić, L. (1959) *Stara numeracija kuća u Zagrebu*. Zagreb.
- Dobronić, L. (1988) *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dobronić, L. (1992) *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*. Zagreb.
- Dobronić, L. (2004) *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dussourd, H. (1967) *Moulins d'hier 1815–1918*. Moulins: Éditions des „Cahiers bourbonnais”.
- Dussourd, H. (1975) *Histoire de Moulins, d'après la chronique de ses habitants*. Clermont-Ferrand: Éditions des Volcans.
- Erceg, I. (1983) Šume kao objekt ekonomske politike i izvor za održavanje gospodarskog života. *ACTA HOI*, 1, str. 1–22.
- Franković, D. (1958) *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Franolic, B. (1975) *L'influence de la langue française en Croatie d'après les mots empruntés: aspect socio-historiques*. Paris: Nouvelles éditions latines.
- Franolic, B. (1985) *A Bibliography of Croatian Dictionaries*. Paris: Nouvelles Editions Latines.
- *Gimnazija zagrebačka. Imenik iliti katalog I. razreda b školske godine 1867/8*. (1868). Zagreb.
- *Gimnazija zagrebačka. Imenik iliti katalog II.^b razreda školske godine 1868/9*. (1869). Zagreb.
- Goldstein, I.; Szabo, A. (2007) *Povijest zagrebačke Klasične gimnazije (1607–2007)*. Zagreb: Novi Liber; Klasična gimnazija.
- *Gospodarski list*. (1861–1995). Zagreb.
- Gostl, I. (1995) *Bogoslav Šulek (Otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Grčević, M. (2015) Vanjskopolitički utjecaji na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici XIX. stoljeća. U: Šestak, I. (ur.) *Od Mure do mora, od Save do Seine (Spomen-zbornik patru Vladimiru Horvatu SJ*

za njegov 80. rođendan). Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.

- Gspan, A. i dr. (ur.) (1971) *Slovenski biografski leksikon. Zv. Stellè – Švikaršuč*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ham, S. (1998) *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek: Knjižnica Neotradicija.
- Ham, S. (2006) *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Ištvančić, J. i dr. (2008) *Pilinarstvo u Republici Hrvatskoj: I. dio – Povijesni pregled hrvatskog pilinarstva. Drvna industrija*, 59, str. 121–130.
- Iveljić, I. (2008) *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam.
- *Izvještje o kraljevskom učiteljištvu i glavnih učionah slob., kraj. i glavnoga grada Zagreba na koncu školske godine 1867. u Zagrebu*. (1867). Zagreb: Narodna tiskarna dra. Ljudevita Gaja.
- Jagić, V. (1864) *Gramatika jezika hrvatskoga*. Zagreb.
- Jonke, Lj. (1971) *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kačić, M. (u suradnji s Lj. Šarić) (1995) *Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Karaula, Ž. (2014) *Pisma Eugena Kvaternika zagorskom vlastelinu i meceni Stranke prava Eduardu Halperu Sigetskom (1870. – 1871.)*. *Hrvatsko zagorje*, 3-4, str. 141–201.
- Knežević, S. (2012) *Lavoslav Hartman – knjižar, nakladnik, urednik i autor. Ha-Kol*, 124, str. 23–25.
- Kolar, M. (1999) *Senjska željeznica. Senjski zbornik*, 26, str. 247–284.
- Kolar-Dimitrijević, M. (2008) *Kratak osvrt na povijest šuma Hrvatske i Slavonije od 1850. godine do Prvoga svjetskog rata. Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, 8, str. 71–93.
- Kostrenčić, M. (1923) *Vinodolski zakon. Rad JAZU*, 227, str. 110–230.
- Kuntić, Lj. (1957) *Prilog politici hrvatske opozicije 1865 – 1868. (Francuski novinar L. Rigondaud u Hrvatskoj 1867.)*. *Historijski zbornik*, 10, str. 45–69.

- Lacroix, J. P. (2006) *Bois de la tonnellerie: de la forêt à la vigne et au vin*. Paris: Éditions du Gerfaut.
- Lanux, P. C, de; Ouyévitch, A. (1916) *Grammaire élémentaire de la langue serbe*. Paris: Librairie Delagrave.
- Laszowski, E. (ur.) (1925) *Znameniti Hrvati 925–1925*. Zagreb.
- Léger, L. (1873) *Le Monde slave: voyages et littérature*. Paris: Didier et Cie.
- Léger, L. (1875) *Études slaves: voyages et littérature*. Paris: E. Leroux.
- Léger, L. (1880) *Nouvelles études slaves: histoire et littérature*. Paris: E. Leroux.
- Léger, L. (1905) *Souvenirs d'un slavophile (1863-1897)*. Paris: Hachette et cie.
- M. (1939) Une discussion sur la langue française à la diète croate de 1861. *Annales de l'Institut français de Zagreb*, III, str. 106–107.
- Madsen, A. W. (ur.) (1937) Marie Freifrau Giannelia von Philergos. *Land & Liberti*, 517, str. 100.
- Maixner, R. (1939) Un journaliste français expulsé de Zagreb en 1867. *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 3, str. 108–112.
- Mamić, M. (1999) *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja* (2. proš. izdanje). Zagreb: Profil International.
- Marković, I. (2011) Hrvatske gramatike. *Anagram*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola. URL: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1760&naslov=hrvatske-gramatike>.
- Mažuranić, A. (1869) *Slovnica hèrvatska. Dio I. Rěčoslovje*. Zagreb.
- Médiathèques de Moulins Communauté. Section: Fonds ancien.
- Moguš, M. (1993) *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Moguš, M. (ur.) (1996) *Zbornik o Bogoslavu Šuleku: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Zagrebu od 23. do 24. studenoga 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: HAZU.
- Olujić, B. (1993) *Povezivanje hrvatskih privrednika s Francuskom preko Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu* (magistarski rad). Zagreb: Filozofski fakultet.
- Parčić, A. (1877) *Grammaire de la langue serbo-croate (Traduction à l'usage des Français contenant des Améliorations suggérées par*

l'auteur avec une introduction par le docteur J.-B. Feuvrier). Paris: F. Vieweg, Librairie-Éditeur, Librairie A. Franck.

- Pavličević, D. (1994) *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.
- Pederin, I. (2009) Hrvatska u europskim savezima u pismima Franje Račkoga i Josipa Jurja Strossmayera Louisu Légeru. *Croatica et Slavica Iadertina*, V, str. 365–384.
- Petit-Lafitte, A. (1868) *La Vigne dans le Bordelais: histoire, histoire naturelle, commerce, culture*. Paris: J. Rothschild.
- Pierre, P. (1869) *Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate*. Agram: Édition privée: Imprimerie Leop. Hartmán & Comp.
- Pierre, P. (1912) *Exécution des exercices de service en campagne et des tirs de guerre de l'artillerie*. Paris: Berger-Levrault.
- Pranjković, I. (1993) *Adolfo Veber Tkalčević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- *Program Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1868*. (1868). Zagreb: Kraljevska gimnazija u Zagrebu.
- *Program Kraljevske gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1869*. (1869). Zagreb: Kraljevska gimnazija u Zagrebu.
- Putanec, V. (1948) La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre. *Annales de l'Institut français de Zagreb*, IX, str. 243–266.
- Putanec, V. (1952) *Francuska leksikografija na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku do 1914. s bibliografijom francuske leksikografije na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku (1603–1950)* (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Putanec, V. (1953/1954) Lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914. *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 2/3, str. 172–189.
- Soret, M. (1979) *Georges Bruel (1871–1945). Notes de Biographie*. Paris: Académie des Sciences d'Outre-Mer.
- Stolac, D. (2002) Hrvatsko-francuska gramatika Šime Starčevića iz 1812. godine. U: Samardžija, M. (ur.) *Znanstveni skup Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovlju: znanstveni zbornik* (str. 91–102). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Stolac, D.; Vlastelić, A. (2005) Sintaksa u Parčićevoj gramatici hrvatskoga jezika iz 1873. godine. *Fluminensia*, 1, str. 1–11.
- Szabo, G. (1942) Ljudi iz Visoke ulice. Zagreb: revija Društva Zagrebčana, 7, str. 188–195.
- Šabić, M. (2010) Napoleon Špun-Stričić u krugu oko almanaha 'Maj'. *Fluminensia*, 1, str. 103–117.
- Šimunić, P. (1944) „Načertanije”: tajni spis srbske nacionalne i vanjske politike: u prilogu: tekst „Načertanija”. Zagreb: Tipografija.
- Šimunović, P.; Tafra, B. (1997–1998) Portret i bibliografija Valentina Putanca. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23-24, str. 9–56.
- Šišić, F. (ur.) (1928) *Korespondencija Rački-Strossmayer: o stogodišnjici rođenja Franje Račkoga, Knj. 1: od 6. okt. do 28. dec. 1875.* Zagreb: JAZU.
- Šulek, B. (1859) *Biljarstvo: uputa u poznavanje bilja.* Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta.
- Šulek, B. (1860) *Deutsch-kroatisches Wörterbuch = Njemačko-hrvatski Rječnik.* Agram: Verlag der Franz Suppan; Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.
- Šulek, B. (1866) *Korist i gojenje šumah, osobito u Trojednoj Kraljevini.* Zagreb: Narodna tiskara Ljudevita Gaja.
- Šulek, B. (1874–1875) *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (Sv. I. i II.). Zagreb: Tiskom Narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Šuller, F. (1880) *Gramatika francezkoga jezika za srednje škole.* Zagreb: Mučnjak i Senftleben.
- *Šumarski list.* (1885–1995). Zagreb.
- Tafra, B. (1993) O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta (Prilog: Popis izdanja hrvatskih gramatika do 1899.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 19, str. 363–387.
- Tafra, B. (1995) *Jezikoslovna razdvojba.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Tafra, B. (1998) Šumarstvo i šumoslovlje. *Mehanizacija šumarstva*, 2, str. 56.
- Tafra, B. (2012) *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja.* Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

- Ugrenović, A. (ur.) (1926) *Pola stoljeća šumarstva: 1876–1926. Spomenica Jugoslovenskog šumarskog udruženja o slavi njegove pedesetgodišnjice*. Zagreb: Jugoslovensko šumarsko udruženje.
- Veber, A. (1859) *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč.
- Veber, A. (1876) *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*. Zagreb.
- Vince, Z. (1990) *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Wiener Zentralfriedhof. URL: <https://www.friedhofewien.at/eportal3/ep/channelView.do/pageTypeld/75474/channelld/-52441>
- Živaković-Kerže, Z. (1997) Josip Juraj Strossmayer i vlastelinstvo đakovačkih biskupa. U: Skok, D. (ur.) *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru* (str. 111–128). Zagreb: HAZU.
- Živić, T.; Turkalj Podmanicki, M.; Vranješ, A. (2016) Josip Juraj Strossmayer i umjetnost: europski sugledi. U: *Zbornik radova Drugoga međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa „Znanstvene, kulturne, obrazovne i umjetničke politike – europski realiteti – 200. obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera”* (str. 556–573). Osijek: Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera; Umjetnička akademija; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

THE DESTINY OF THE FIRST CROATIAN GRAMMAR IN FRENCH AND FRENCH-CROATIAN DICTIONARY (1869 – 2016)

SUMMARY

This review is an introduction to scientific articles that are based on the research of the origin and printing of the first Croatian grammar in French and the French-Croatian dictionary in the two-part book *Abrégé de grammaire française-croate et de dictionnaire français-croate par Paul Pierre*, Agram: Imprimerie Leop. Hartmán & Comp., 1869. (Pierre, Paul. *An overview of the French-Croatian Grammar and the French-Croatian Dictionary*. Zagreb: Private edition, Leop. Hartmán & Comp., 1869.). Particular attention was given to its' preparation, printing, promotion and seven decades of its' reservation till the affirmative discussion *La Grammaire croate et le petit dictionnaire français-croate de Paul Pierre (Croatian Grammar and the small French-Croatian Dictionary by Paul Pierre)* by Valentin Putanec which was published in the ninth issue of the annual *Annales de l'Institut français de Zagreb* in 1945 (after three years of delay: actually in 1948). During the analysis of the introductory part of Putanec's discussion and Paul Pierre's *Preface*, the guidelines are briefly outlined for a comprehensive research of the geopolitical, linguistic, trade and other circumstances of the origin and publishing of this important work. In the end, there is a brief overview of the "misplacement" of this two-part book from the mid-1950s to the 1990s in Croatia.

Keywords: Paul Pierre, the first Croatian grammar in French, French-Croatian dictionary, Valentin Putanec.